

האם הבכורות היו ככהנים או כלויים?

הקדמה

בפרק ג' נאמר :

יא. "וידבר ד' אל משה לאמר :

יב. ואני הנה לקחתי את הלויים מתוך בני ישראל, תחת כל בכור פטר רחם מבני ישראל, והיו לי הלויים.

יג. כי לי כל בכור, ביום הכתי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל בכור בישראל מאדם עד בהמה, לי יהיו אני ד'".

על פסוקים אלו יש לשאול: מדוע הבכורות ירדו ממעלתם והלויים נלקחו תחתם?

עוד יש לשאול: הרי הבכורות עבדו עד עכשיו **ככהנים**, כמו שיתבאר בסמוך, **ולא כלויים**, ומדוע אם כן התחלפו הבכורות בלויים, ולא בכהנים?

אחר כך, בסוף הפרק נאמר :

מד. "וידבר ד' אל משה לאמר :

מה. קח את הלויים תחת כל בכור בבני ישראל, ואת בהמת הלויים תחת בהמתם, והיו לי הלויים אני ד'.

מו. ואת פדויי השלשה והשבעים והמאתים, העדפים על הלויים מבכור בני ישראל.

מז. ולקחת חמשת חמשת שקלים לגלגלת, בשקל הקדש תקח, עשרים גרה השקל.

מח. ונתתה הכסף לאהרן ולבניו, פדויי העדפים בהם.

מט. ויקח משה את כסף הפדיון, מאת העדפים על פדויי הלויים.

נ. מאת בכור בני ישראל לקח את הכסף, חמשה וששים ושלש מאות ואלף בשקל הקדש.

נא. ויתן משה את כסף הפדיון לאהרן ולבניו על פי ד', כאשר צוה ד' את משה".

על פסוקים אלו יש לשאול: מדוע מי שלא היה כנגדו לוי היה צריך לתת את

פדיונו **לכהן**? לכאורה היה מתאים יותר שאם הלויים מחליפים את הבכורות אז מי שאין כנגדו לוי יתן את כסף פדיונו ללוי?

לסיכום: נשאלו שלש שאלות :

1. מדוע הבכורות ירדו ממעלתם והלויים נלקחו תחתם?

2. מדוע התחלפו הבכורות בלויים, ולא בכהנים?

3. מדוע מי שלא היה כנגדו לוי היה צריך לתת את פדיונו **לכהן**?

א. מדוע החליפו הלויים את הבכורות?

על השאלה מדוע צוה ד' לקחת את הלויים במקום הבכורות כתב רש"י (ג), (ב): "וואני הנה לקחתי - ואני מהיכן זכיתי בהן? מתוך בני ישראל - שיהיו ישראל שוכרין אותם לשירות שלי. על ידי הבכורות זכיתי בהם ולקחתים תמורתם. לפי שהיתה העבודה בבכורות, וכשחטאו בעגל נפסלו, והלויים, שלא עבדו עבודת אלילים, נבחרו תחתיהם".

בדברי רש"י ארבעה חלקים:

א. העבודה היתה בבכורות.

ב. הבכורות חטאו בעגל ונפסלו מהעבודה.

ג. הלויים לא חטאו בעגל.

ד. מתוך כך צוה ד' להחליף את הבכורות בלויים.

כל אחת מהנקודות הללו הורחבו בדברי רש"י במקומות אחרים:

1. מנין שהעבודה היתה בבכורות?

את הענין שהעבודה היתה בבכורות כתב רש"י בכמה מקומות בפירושו לתורה:

1. בפרשת תולדות, על הפסוק "ויאמר יעקב: מִכָּרָה כיום את בְּכֹרְתְךָ לִי" (בראשית כה, לא), כתב רש"י: "בכרתך - לפי שהעבודה בבכורות, אמר יעקב: אין רשע זה כדאי שיקריב לקב"ה" (ועיין שם גם ברש"י בפסוק לב).

2. בפרשת יתרו, על הפסוק "וגם הכהנים הנגשים אל ד' יתקדשו פן יפרץ בהם ד'" (שמות יט, כב), כתב רש"י: "וגם הכהנים - אף הבכורות שהעבודה בהם. הנגשים אל ד' - להקריב קרבנות".

3. גם בפרשת משפטים, על הפסוק "וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עלת ויזבחו זבחים שלמים לד' פרים" (שמות כד, ה), כתב רש"י: "את נערי - הבכורות".

2. מנין שהבכורות חטאו בעגל?

דבר זה אינו כתוב בפירוש בתורה, אבל רש"י כתב אותו בכמה מקומות (לקמן ח, ז; ח, יז), ובהמשך המאמר יוסבר מדוע הוא אינו כתוב בפירוש בתורה.

3. מנין שהלויים לא חטאו בעגל?

את העובדה שהלויים לא חטאו בעגל למד רש"י מהפסוקים בפרשת כי תשא. לאחר ירידת משה מהר סיני וראיתו שבני ישראל חטאו בעגל נאמר: "ויעמד משה

בשער המחנה, ויאמר: מי לד' אלי. ויאספו אליו כל בני לוי" (שמות לב, כו). כתב שם רש"י: "כל בני לוי - מכאן שכל השבט כשר"¹.

ב. מדוע הבכורות לא התחלפו בכהנים?

נשאלה השאלה: הרי הבכורות עבדו עד עכשיו ככהנים, כמו שהתבאר בפרק הקודם, ולא כלויים, ומדוע אם כן התחלפו הבכורות בלויים, ולא בכהנים? על שאלה זו יש לענות על פי מה שכתב המהר"ל ב"גור אריה" בפרשת משפטים (שמות כד, ה).

המהר"ל שם הביא את דברי רש"י אצלנו (ג, יב) שהבכורות נפסלו מלעבוד בחטא העגל, ושאל עליהם: "ואף על גב דנאמרה פרשת 'ואתה תצוה' לעשות בגדים לאהרן קודם שחטאו הבכורות, ואם כן למה יהיו נדחים [הבכורות] מעבודתם? ועדיין לא חטאו?"²

...לא קשיא, שאף על גב שהיו אהרן ובניו כהנים, יכול להיות שגם הבכורות יעבדו, שיהיו במקום הלויים לאהרן לעזרה, כדמוכח קרא.

ואין להקשות למה אהרן ובניו כהנים, והבכורות יהיו נדחים מן העבודה ועדיין לא חטאו?

שזה אין קשיא שבשביל שעבדו שלא במשכן יעבדו במשכן, שזהו קדושה יתירה, אבל לדחות אותם לגמרי זה אינו. ולפיכך אין קשיא מה שנאמר בגדי כהונה לאהרן ולבניו.

ואין להקשות למה לא היה עובד אהרן גם כן עתה? דאהרן לא נכנס לעבודה אלא על ידי שבעת ימי המילואים, ומכל מקום כאשר אין אהרן עובד, היו הבכורות עובדים, כיון שעדיין לא חטאו". לפי המהר"ל אף על פי שהבכורות עבדו ככהנים, זה היה רק קודם הקמת המשכן. אבל במשכן הם לא היו אמורים לעבוד, כיון שקדושת המשכן גדולה מקדושת המזבחות שבהם הקריבו הבכורות מחוץ למשכן. קדושת הבכורות הספיקה רק כדי להקריב באותם מזבחות, אבל היא לא הספיקה כדי שהם יקריבו במשכן. אמנם אם הם לא היו חוטאים בעגל הם היו משמשים במשכן כלויים, אבל כיון שהם חטאו בעגל הם נדחו גם מעבודת הלוייה, ולכן הלויים החליפו אותם.

¹ את העובדה שהלויים לא חטאו בעגל כתב רש"י גם לעיל א, מט, ובדברים י, ח, ולג, ט, ועיין במאמר הקודם.

² הוסיף כאן המהר"ל: "דהא לדעת רש"י בפרשת כי תשא (לא, יח) כל מלאכת המשכן לאחר חטא העגל נצטוה משה עליו. ואפילו אם תאמר שקודם מעשה העגל נצטוה על עבודת אהרן, לא קשיא" וכו'. דברים אלו הורדו להערה כדי להקל על הקורא שלא יתבלבל בין שיטות רש"י והרמב"ן שם, שאינן מהותיות להסבר כאן.

כעין זה, בקיצור, כתב גם ה"חזון איש" (אורח חיים סימן קכה סעיף ז): "אף דהבכורים נתקדשו לעבודה, ולא הוסרו מדבר העבודה רק בחטא העגל, כדכתיב: 'ואני הנה לקחתי וגוי תחת כל בכור' וגוי' (במדבר ג, יב), וכמו שפירש רש"י שם, **מכל מקום לא נבחרו לעבודת הקרבנות אלא עד הקמת המשכן**, שהרי בארבעים יום הראשונים כבר צוה ד' על קדושתו של אהרן ובניו, **ואחר כך היה ראוי שיהיו הבכורים על השיר ועל המשא, כמשמרת הלויים**, והוסרו על ידי חטא העגל".

יש להביא ראיה לדברי המהר"ל וה"חזון איש" ממה שאמרו בסוף מסכת זבחים (פי"ד מ"י) שבשעת היתר הבמות היה מותר לכל אחד להקריב בבמה, ולא היה צריך דווקא כהן³. אם כן רואים אנו שגם אחרי שנבחרו הכהנים לעבודתם במשכן, אין צורך בקדושת הכהונה כדי להקריב בבמות, אלא מותר לכל אחד להקריב בהם. וכך היה גם קודם הקמת המשכן, אלא שאז היה צריך שהבכורות יקריבו⁴.

³ עיין שם בתוספות יום טוב וב"תפארת ישראל" שמשנה זו היא לדעת כולם, ואינה דעת רבי יהודה בלבד הנזכר שם לפני כן במשנה. וכן מפורש ברמב"ן בפרשת קרח (במדבר טז, יט) שכתב: "ויכל זה שהזכרתי על הבכורים (טז, א-ה) הוא על דרך רבותינו (זבחים קיב ע"ב) שאומרים כי העבודה היתה לבכורות. אבל על דרך הפשט, היו כל ישראל תחילה ראויים לעבודת הקרבנות, כי כן הוא הדין לעולם בבמות יחיד. ונבחר אהרן לעבודת המשכן והמקדש, והיה קרח טוען על הבחירה הזאת, ורוצה להחזיר העבודות לכל ישראל, כי כל העדה כולם קדושים".

⁴ א. עיין ב"תפארת ישראל" על המשניות במסכת זבחים (פי"ד מ"ד אות ל"ד) שכתב: "ועבודה בבכורות - נראה לי דרצונו לומר שעבודת קרבנות **ציבור** היה בבכורות, כמו שכתוב: 'וישלח את נערי בני ישראל' (שמות כד, ה), אבל קרבנות יחיד היו קרבים בבמה מכל יחיד שירצה, דהרי מצינו האבות שהקריבו בבמה אף שלא היו בכורים, ולא מצינו שנאסר אחר כך".

ועיין שם ב"תפארת יעקב" שכתב על דברי ה"תפארת ישראל": "לכאורה מפורש לקמן בסוף הפרק דאין כיהון בבמה, אף לאחר הקמת המשכן בשעת היתר הבמות, ופשיטא דקודם הקמת המשכן לא יהיה חמור בזה. עיין ירושלמי מגילה פ"א ה"א ו' קרבן העדה' ופני משה' משמע שנחלקו בזה. ועיין דף קיח ע"א: 'מהו דתימא ליבעי קדוש בכורות כמעיקרא', משמע קצת דלא כמו שכתוב כאן".

ב. עיין בתשובת הרדב"ז [חלק ג סימן תרלט (אלף סד)] שכתב על הקרבת שמואל במצפה (שמואל א ז, ט): "ואפשר שאף על פי שהזר מותר בבמה, לא היה מנהג להקריב אלא נביאים, או בכורות".

ועיין ב"משך חכמה" כאן (ג, יג), שכתב: "כי לי כל בכור, ביום הפתי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל בכור בישראל מאדם עד בהמה, לי יהיו אני ד' - פירוש: באופן שאני אהיה ד', אבל כיון שהקטירו לעגל וכחשו ואמרו כי אין ד', לכן אינם שלי. והנה, הוה אמינא, דבבמה, שאין שם כהונה נוהג ולא לוויה (זבחים קיד ע"ב), סלקא דעתך אמינא דהעבודה תהא נוהגת בבכורות, לכן אמר: 'מאדם עד בהמה לי יהיו', שבכור האדם לא נתקדש רק באופן אחד עם הבכור בבהמה. וכמו שאין בכור בהמה קרב בבמה קטנה, דהנידר והנידב קרב בבמה קטנה (מגילה ט ע"ב), הא בכור לא, כן בכור אדם אינו קדוש בבמה קטנה. ולכן שם נכנסו הלויים תחתיהם, ותו אין מעלה לבכור כלל".

ג. מדוע כסף הפדיון ניתן לכהנים?

נשאלה השאלה: כיון שהלויים פדו את הבכורות, מדוע מי שלא היה כנגדו לוי היה צריך לתת את פדיונו לכהן?
כתב על כך החזקוני (ג, מח): "ונתת הכסף לאהרן ולבניו - כמו שהלויים, שהיו פדיון הבכורות, נתונים לכהנים, כך הדין להיות כסף פדיון הבכורות העודפים ניתן לכהנים".
כלומר: הלויים שהחליפו את הבכורות היו לעזרה לכהנים, והבכורות שלא היו כנגדם לויים שיהיו עזרה לכהנים, היו צריכים לתת כסף לכהנים.

ד. מדוע התורה לא כתבה את הסיבה להחלפת הבכורות?

יש לשאול: מדוע התורה לא כתבה שהבכורות נדחו בגלל חטא העגל? מדוע הסבר זה נכתב רק ברש"י?
נראה שהתורה לא כתבה זאת בפירוש, כדי להסתיר את גנותם של הבכורות, כשם שנהגה התורה במקומות רבים נוספים להסתיר את חטאם של ישראל ושל אנשים מיוחדים.⁵

סיכום

- א. לפני הקמת המשכן עבדו הבכורות ככהנים.
- ב. בחטא העגל הבכורות עבדו לעגל.
- ג. גם לולי שהבכורות היו חוטאים בעגל הם לא היו עובדים במשכן ככהנים, אלא רק כלויים, כיון שקדושתם להיות ככהנים הספיקה רק לעבודה בבמות, ולא במשכן, שם הספיקה קדושתם רק כדי לעבוד כלויים.
- ד. בגלל חטא העגל הפסידו הבכורות את האפשרות לעבוד במשכן גם כלויים.
- ה. הלויים לא חטאו בחטא העגל, ולכן זכו לעבוד במשכן.
- ו. לכן היו הבכורות צריכים להפדות על ידי הלויים.
- ז. כיון שתפקיד הלוי הוא לעזור לכהן, הרי שמי שלא היה כנגדו לוי, היה צריך לתת כסף לכהן.
- ח. התורה לא כתבה בפירוש שהבכורות עבדו לעגל ובגלל כן הפסידו את הזכות לעבוד במשכן, כדי להסתיר את גנותם.

⁵ עיין לקמן בפרשת בהעלתך במאמר "הסתרת גנותם של ישראל".